

סוכות בצל דמהמנותא

הדגש במצוות סוכה

בטעם מצוות סוכה מביא הטור (תרכה):

כאשר עשה עמנו בהוציאנו אותנו מארץ מצרים באותות ובמופתים והסוכות שאומר הכתוב שהושיבנו בהם הם ענני כבודו שהקיפן בהם לבל יכה בהם שרב ושמש ודוגמא לזה צונו לעשות סוכות כדי שנזכור נפלאותיו ונוראותיו ואף על פי שיצאנו ממצרים בחדש ניסן לא צונו לעשות סוכה באותו הזמן לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל ולא היתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצות הבורא יתברך ולכן צוה אותנו שנעשה בחדש השביעי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאים מן הבית לישב בסוכה בזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה.

הטור הוא ספר הלכה, אינו נוהג להביא טעמים מדוע התורה ציוותה, אך במצוות סוכה ישנה הדגשה: ראו שאנו מקיימים מצווה לזכר הניסים שהקב"ה עשה עמנו ביציאת מצרים.

בדרך זו מבאר הרשב"ם את הפסוק (ויקרא כג, מג), "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אתכם מארץ מצרים":

פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה סוכה ממש. וזה טעמו של דבר. חג הסוכות תעשה לך באוספך מגרנך ומיקבך באוספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר, למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתיכם מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה... ולכן יוצאים מבתיכם מלאים כל טוב בזמן אסיפה, ויושבים בסוכות, לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב, לבלתי רום לבבם על בתיכם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשו לנו את החיל הזה.

ביציאה מדירת קבע לדירת עראי אנו מודים לקב"ה על כל הטובה שעשה עמנו, וחוגגים את חג האסיף. ומעתה אף לדעה הסוברת שסוכות הם זכר לסוכות שבנו במדבר מבואר, נצטוונו במצוות סוכה, כדי לחוש שהעולם עראי, וכל שיש לנו הוא מאיתו יתברך.

שני מועדי חג הסוכות

בהתבוננות בפרשת המועדות שבפרשת אמור, נראה כפלות תמוהה, התורה מחלקת לשניים את פרשת חג הסוכות. אומר הפסוק (ויקרא כג, לד-לט) "דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה'. ביום הראשון מקרא קודש כל מלאכת עבודה לא תעשו. שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא קודש יהיה לכם והקרבתם אשה לה' עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו... אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' שבעת ימים ביום ראשון שבתון וביום השמיני שבתון". וברש"י: "באספכם", שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה, מכאן שנצטוו לעבר את השנים, שאם אין העבור, פעמים שהוא בא באמצע הקיץ או החורף".

מקשה החתם סופר (תורת משה ויקרא כג, לד):

יש לדון, לשון "השביעי הזה", תיבת "הזה" מיותר? וגם לא הזכיר כאן יום השמיני כלל, ואחר כך מתחיל ענין חדש "אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ", וכאן הזכיר "יום השמיני שבתון" ולא כתיב "השביעי הזה", אלא "באספכם את תבואת הארץ"? וגם להסביר טעם שמיני עצרת שמייחד הקב"ה עם ישראל לבדם? (עוד יש להקשות, מדוע לשון הפסוק בתחילה "חג הסוכות", ולאחר מכן "חג האסיף"?)

הנה בפסח הוא שמחת יציאת מצרים וגם זמן האביב והקב"ה שמח עם בניו, ושבעות זמן מתן תורה וגם זמן קציר, והקב"ה שמח עמנו. אך בחג הסוכות יש שני מיני שמחות, א' "בחדש השביעי הזה" דייקא, "הזה" שנזכר לעיל שהיה ראש השנה ויום הכיפורים, ונמחלו עוונותיהם, ישמח ה'

במעשיו ששבו אליו בתשובה ונתקבלו, על כן "בחדש השביעי הזה" דייקא חג הסוכות שבעת ימים לה' דייקא, כי שמחתנו הוא למעלה ברקיע עוזו. ושוב "בחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ שבעת ימים", שמחת ישראל על אסיפת תבואתם כי ברכם ה'. נמצא הקב"ה שמח בפני עצמו על תשובתם של ישראל עם קרובו, וישראל שמחים בפני עצמם על "ברכת ה' היא תעשיר" (משלי י, כב) ואין מערבין שמחה בשמחה (מועד קטן דף ח:), על כן ביום השמיני עצרת שמייחד הקב"ה לשמוח עם קרובו.

חג הסוכות הינו סיום של שני מערכות. מערכת המועדות, ומערכת ירח האיתנים. בחג הסוכות שמחים בשמחת התשובה, ושמחים על רוב הטוב שחנן אותנו הקב"ה בשדה שהוא בסיום מערכת המועדות. בדרך זו מבאר המשך חכמה (שמות כג טז), "וחג האסיף". וכן ב"כי תשא" (שמות לד, כב). לא כן בדברים (טז, יג) כתיב "חג הסוכות". הטעם על פי דברי הגר"א (שיר השירים א, ד) כשניתן לוחות השניים ומשה ירד מן ההר, וחזרו ענני הכבוד בט"ו לחדש תשרי נצטוו על סוכות כידוע. ולכך, אז קודם דברות שניות נקרא חג האסיף ולא חג הסוכות". ישנם שני מועדים בחג הסוכות. בתחילה חג האסיף שהוא סיום שלושת הרגלים, ואחר שזכו לתשובה, נוסף חג על שמחת התשובה וחזרתם של ענני הכבוד. עיבור השנה הוא רק עבור חג האסיף.

ולכך אף בארבעת המינים קיימים שני הטעמים, איתא במדרש (ויקרא רבה ל, ב), "במה שישראל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן בידן, אנו יודעין דישראל אינן נצוחי"א", אנו לוקחים ארבעת מינים להראות שניצחנו בדין בראש השנה ויום הכיפורים. עוד איתא בגמרא (תענית דף ב:), "אמר רבי אליעזר: הואיל וארבעת מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים. וכשם שארבע מינין הללו אי אפשר בהם בלא מים, כך אי אפשר לעולם בלא מים". ארבעת המינים גדלים על רוב מים כשאר פירות האילן, זקוקים לגשמי השנה הבאה. אנו מבקשים שבזכות לקיחתם נזכה בדין על המים שבחג הסוכות. והוא טעם ניסוך המים בסוכות כדאיתא בגמרא (ראש השנה דף טז.), "ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג, אמר הקב"ה, נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה". למדנו, ארבעת המינים הם סיום ימי הדין, ואף כנגד הדין שבסיום שלושת הרגלים.

ענני הכבוד לכבודם של ישראל

מבאר הגר"א (שיר השירים א, ד), חג הסוכות זכר לענני הכבוד שהיו לעם ישראל במדבר:

ובזה יתורץ מה שהקשו למה אנחנו עושים סוכות בתשרי כיון שהוא נגד היקף ענני כבוד היה ראוי לעשות בניסן כי בניסן היה תחילת היקף עננים? אבל נראה לפי שכשעשו את העגל נסתלקו העננים ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן, ומשה ירד (עם הלוחות) ביום הכפורים ובמחרת יום הכפורים ויקהל משה וצוה על מלאכת המשכן. וזה היה ב"א תשרי. וכתיב (שמות לו, ג) "והעם הביאו עוד נדבה בבוקר בבוקר", שני ימים (במדבר רבה יב, טז), הרי י"ג בתשרי. ובי"ד בתשרי נטלו כל חכם לב (בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה ואהליאב בן אחיסמך למטה דן), ממשה את הזהב במנין ומשקל, ובחמשה עשר התחילו לעשות, ואז חזרו הענני כבוד ולכך אנו עושים סוכות בט"ו בתשרי.

בליל ט"ו תשרי, כאשר העם סיימו את חלקם בהקמת המשכן, הבאת הנדבה. זכו להשראת השכינה, ענני הכבוד שבו ושכנו על המחנה. בחזרת ענני הכבוד עם ישראל נוכח לראות שהקב"ה נתרצה להם על חטא העגל, השמחה במחנה הייתה עצומה. זכר לשמחה זו בחזרת ענני הכבוד אנו חוגגים את חג הסוכות - זמן שמחתנו. איננו עושים זכר לענני הכבוד שניתנו לצדיקים גמורים, אנו עושים זכר לענני הכבוד שבאו מחמת מעשנו, בזכות התשובה. זהו הסיום המתאים ביותר לירח האיתנים, לאחר ששבו בתשובה עושים זכר לשמחת התשובה שזכו לה ביום הכיפורים, ומחמתה זכו לענני הכבוד.

כבוד ה' בי"ג מדות

נעמיק בדברים. ענני הכבוד שהיו ביציאת מצרים, לא שבו בחג הסוכות. ענני הכבוד פרחו בחטא העגל (שמות לב, ז-לד), "וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים. ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול. ויחל משה את פני ה' אלוקיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה. וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו". הקב"ה ניחם מהרצון לכלות, אך לא מחל על החטא. משה יורד מההר, שובר את הלוחות, שורף את העגל, הורג את החוטאים. ומבקש, "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. ויאמר ה' אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם", התיקון לא יהיה כעת, אלא במהלך הדורות. ולכך מעתה הקב"ה לא ינחה אותם במדבר, אלא מלאך.

משה שב ומבקש שהקב"ה ינחה את עם ישראל במדבר (שמות לג, יג-יט), "ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה. ויאמר פני ילכו והנחתי לך. ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה. ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה. ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם". הקב"ה נעתר לדבריו, מביאה הגמרא (ברכות דף ז.), "ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו; בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, שנאמר: "הלא בלכתך עמנו", בקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם ונתן לו, שנאמר: "ונפלינו אני ועמך".

משה רבינו מוסיף ומבקש, "ויאמר הראני נא את כבודך. ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך ונחתי את אשר אחזן ורחמתי את אשר ארחם". וברש"י: "ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות, וכסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן, ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים". משה רבינו זוכה לקבל בברית, סדר י"ג מדות רחמים.

אחר כריתת הברית אומר הקב"ה (שמות לד, י), "ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבך את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עשה עמך". מבאר הרמב"ן: "לא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים, כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים, אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות. אלא שהענין ירמוז אל שכונ השכינה בהם, ועל היותו עם משה לכבוד ולתפארת בנעלם ובמופלא". אחר שנכרת ברית י"ג מדות רחמים, בכל העולם ראו את כבוד ה' השוכן בהם. היכן התבטא דבר זה?

השראת השכינה כנגד העולם

מבאר הגר"א באדרת אליהו:

רוצה לומר, "הנה אנכי כרת ברית", והוא קיום ההבטחה אשר לא תופר, כי בכל הדברים החטא מונע, מה שאין כן בקיום הברית. וזהו שכתוב "נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ", והוא שריית הענין על המשכן והכבוד שורה עליהם לעין כל, והולך לפנייהם לעין כל, כמו שכתוב (במדבר יד, יד), "אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך (עמד עליהם) עד שתמהו כל האומות עליהם ואמרו (שיר השירים ג, ו) "מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן"... שהלך הענין לפנייהם ביציאתו ממצרים לא היה אלא לשעתו עד הים וגם לא היה לעיני כל ישראל רק לפני הנביאים שבהם מה שאין כן כאן. וזהו שכתוב (שמות מ, לח) "לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם", וזו היא הפלא הגדול וכמו שאמרו האומות עליהן, "אין אלו אלא אלהים" וכמו שאמר משה "ונפלינו אני ועמך מכל העם", ונפלינו לשון פלא, וכן השיב לו יתברך שמו, "נגד כל עמך אעשה", כמו שכתוב "לעיני כל בית ישראל".

"אשר לא נבראו בכל", וזהו "ונפלינו", והיה הולך לפנייהם במסעיהם וחונה בחנייתם. ועל פי משה שאמר (במדבר י, לה-לו) "קומה השם", "שובה השם". וזהו שכתוב "וראה כל העם", "אשר אני עושה עמך", שהכל בשבילך וברצונך, וזה הגדולה והטובה אשר אין אחריה, ולא היתה כזאת שנאמר "אשר עין בעין". ועל זה אנחנו מצפים "כי עין בעין יראו" (ישעיהו נב, ח).

ענני הכבוד ששבו ביום הכיפורים, היו ענני כבוד שכל העולם ראה שהקב"ה מכבד את עם ישראל, משרה שכינתו בתוכם.

סוכה כנגד אברהם אבינו

מובא בשם הגר"א (דברי אליהו בראשית כד, א), "פעם אחת בחול המועד סכות בעת שמחת החג, שאל הגר"א זצוק"ל מניין שקיים אברהם אבינו מצות סוכה? ולא היה מי ששייב לו על זה. ויען ויאמר, איתא במדרש "וה' ברך את אברהם בכל", זו סוכה. ויהיו כמתמיהים, ויאמר בכל ראשי תיבות 'בסכת תשבו שבעת ימים כל האזור בישראל ישבו בסכת. למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל' (ויקרא כג, מב-מג); מפסוק זו לומדת הגמרא (בבא בתרא דף טז:), "שלשה הטעימן הקב"ה בעולם הזה מעין העולם הבא, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב. אברהם, דכתיב ביה (בראשית כד, א), "בכלל"; במצוות סוכה, זוכים לגילוי שכינה בעולם הזה בטעם עולם הבא.

נרחיב בדברים. בדור הפלגה העולם נחלק לשבעים אומות, אז נבחר אברהם אבינו. אומר הרמח"ל (דרך ה' ב, ד; ג), "ואברהם לבדו נבחר במעשיו ונתעלה ונקבע להיות אילן מעולה ויקר, כפי מציאות האנושיות במדרגתה העליונה, וניתן לו להוציא ענפיו כפי חוקו. ואז נתחלק העולם לשבעים אומות, כל אחת מהן במדרגה ידועה, אבל כולן בבחינת האנושיות בשפלותה וישראל בבחינת האנושיות בעליוה".

עם ישראל מעל האומות כולם. מבאר הרקאנטי (בראשית י, ה), "בפסוק זה נרמז כי בדור הפלגה נתן לכל אומה חלקה מן הארץ, ושר אחד למעלה עליה, ובין כולם שבעים, והם שבעים ענפים מן האילן העליון שבעים שרים... כי על ידיהם באים הגזירות של מעלה והם שומרים ומליצים כל אחד על אומתו. ונשאר ישראל חלק ה' מן האומות שנאמר (דברים לב, ט) "כי חלק ה' עמו"... ומן הארצות ארץ ישראל שאין עליה שר ומושל רק ה' יתעלה ויתברך... ולזה רמז הכתוב "כי בימיו נפלגה הארץ" שנחלקה לשבעים מלאכים הממונים עליהם".

לשון הרמב"ן (ויקרא יח, כה), "והענין כי ה' הנכבד ברא הכל, ושם כח התחתונים בעליונים, ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות. וזהו שנאמר (דברים ד, יט) "אשר חלק ה' אלוקיך אותם לכל העמים", כי חלק לכולם מזלות בשמים, וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם, והנה ה' הנכבד הוא אלוקי האלוקים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו". על עם ישראל אין כל שר ומזל, הם תחת ממשלתו של הקב"ה. לכך אברהם אבינו קיים מצוות סוכה, בה הוא להתתעלות ולזכות לגילוי שכינה בעולם הזה, בטעם העולם הבא. להיות בצילו של הקב"ה, בצילא דמהימנותא.